

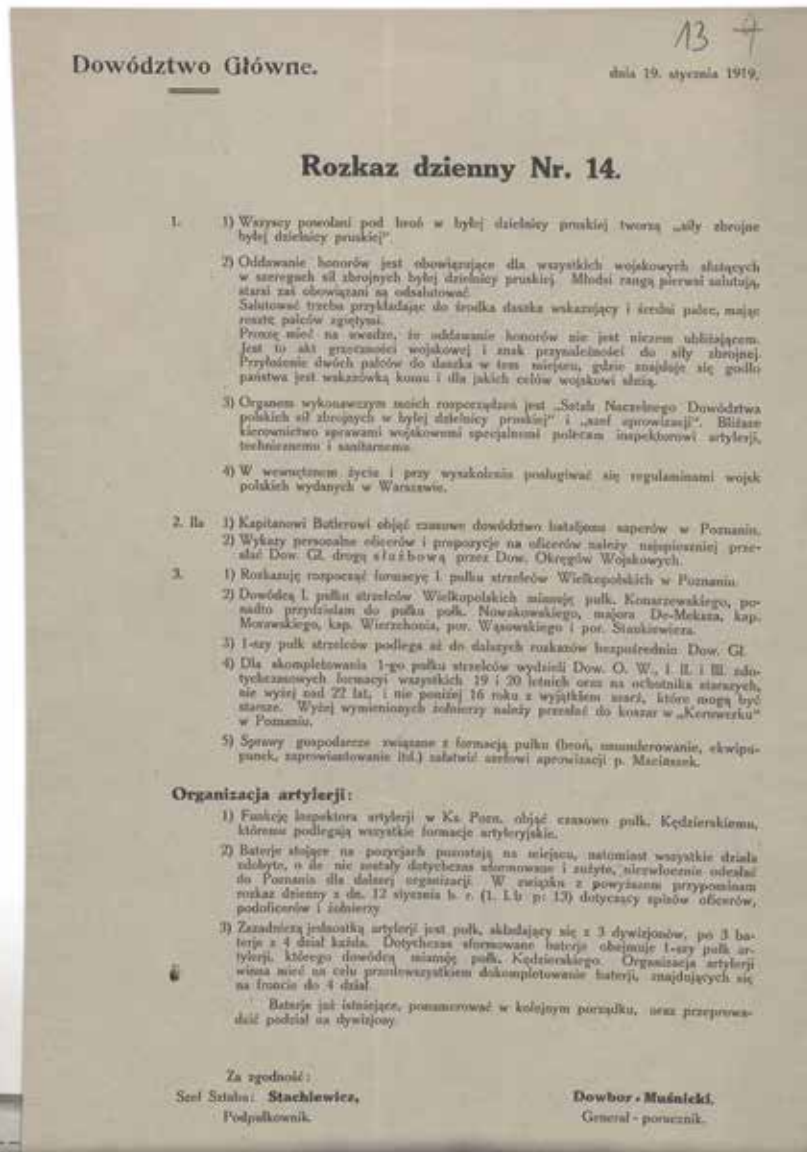

Powstanie Wielkopolskie - rozkaz!

DOKUMENTY POWSTANIA WIELKOPOLSKIEGO

ze zbiorów Archiwum Państwowego w Poznaniu
i Muzeum Narodowego w Poznaniu

Wystawa pod patronatem Marszałka Sejmu RP
w stulecie odzyskania niepodległości i setną rocznicę wybuchu
Powstania Wielkopolskiego

Dowództwo Główne.

13 4
dnia 19. stycznia 1919.

Rozkaz dzienny Nr. 14.

1. 1) Wszyscy posłani pod broń w byłej dzielnicy pruskiej tworzą „sily zbrojne byłej dzielnicy polskiej”.
- 2) Oddawanie honorów jest obowiązujące dla wszystkich wojskowych służących w szeregach sił zbrojnych byłej dzielnicy pruskiej. Młodzi rangą pierwsi salutują, starzy zaś obowiązani są odsalutować. Salutować trzeba przykładając do środka dłaska wskazującej i średni palec, mając resztę palców zgryzłymi. Proszę mieć na uwadze, iż oddawanie honorów nie jest nieczem ubliżającym. Jest to akt grzeszności wojskowej i znak przynależności do siły zbrojnej. Przyłożenie dwóch palców do dłaska w ten niepoprawny sposób, gdzie znajdują się godła państwa jest wskazówką kłami i dla jakich celów wojskowej służby.
- 3) Organem wykonawczym swoich rozporządzeń jest „Sotnia Naczelnego Dowództwa polskich sił zbrojnych w byłej dzielnicy pruskiej” i „szef aprowizacji”. Bliższe kierownictwo sprawami wojskowymi specjalności polecają inspektorowi artylerji, technicznemu i sanitarnemu.
- 4) W wesmętnem życiu i przy wyszkoleniu posługiwać się regulaminami wojsk polskich wydanych w Warszawie.
2. Ila 1) Kapitanowi Butlerowi objąć czasowo dowództwo bataljonu saperów w Poznaniu.
- 2) Wykazy personalne oficerów i podporządków na oficerów należy najspieszniej przetrzasnąć Dow. Gł. drogą służbową przez Dow. Okręgów Wojskowych.
3. 1) Rozkazuje rozpocząć formację 1. pułku strzelców Wielkopolskich w Poznaniu.
- 2) Dowódcą 1. pułku strzelców Wielkopolskich mianuję pułk. Komarszewskiego, ponadto przydzielam do pułku pułk. Nowakowskiego, majora De-Mekasa, kap. Morawskiego, kap. Wierzbickiego, por. Wąsowskiego i por. Stankiewicza.
- 3) 1-szy pułk strzelców podlega aż do dalszych rozkazów bezpośrednio Dow. Gł.
- 4) Dla skompletowania 1-go pułku strzelców wydzielę Dow. O. W., I. II. i III. zdolnych czasowych formacji wszystkich 19 i 20 letnich oraz na ochotnika starszych, nie wyżej nad 22 lat, i nie poniżej 16 roku z wyjątkiem szarych, które mogą być starsze. Wyżej wymienionych żołnierzy należy przesłać do koszar w „Kortewerku” w Poznaniu.
- 5) Sprawy gospodarcze związane z formacją pułku (broń, zaopatrzenie, ekwipunek, zapewnienie itp.) załatwić szefowi aprowizacji p. Maciszek.

Organizacja artylerji:

- 1) Funkcję inspektora artylerji w Ka. Pozn. objąć czasowo pułk. Kędzierskiemu, któremu podlegają wszystkie formacje artylerji.
- 2) Baterie stojące na przyczepach ponostają na miejscu, natomiast wszystkie działa zdobycie, o ile nie zostały dotychczas skompletowane i zainicjowane, niezwłocznie odesłać do Poznania dla dalszej organizacji. W związku z powyższymi przypominam rozkaz dzienny z dn. 12 stycznia b. r. (I. Lb. nr. 13) dotyczący spłabów oficerów, podoficerów i żołnierzy.
- 3) Zasadniczą jednostką artylerji jest pułk, składający się z 3 dywizjonów, po 3 baterie z 4 dział kaźnia. Dotychczas skompletowane baterie obejmują 1-szy pułk artylerji, którego dowódcą mianuję pułk. Kędzierskiego. Organizacja artylerji winna mieć na celu przyniesienie do kompletowania baterji, znajdujących się na froncie do 4 dział.
Baterie już istniejące, pomierzować w kolejnym porządku, bez przeprowadzania podziału na dywizjony.

Za zgodność:

Szef Sztabu: Stankiewicz,
Podpułkownik.

Dowbor - Muśnicki,
General - porucznik.

Szanowni Państwo,

rok 2018 przynosi nam dwie niezwykle ważne dla państwa polskiego rocznice: stulecie odzyskania niepodległości oraz setną rocznicę wybuchu zwycięskiego Powstania Wielkopolskiego, której obchody powinny być świętem ogólnonarodowym, a nie tylko wydarzeniem o charakterze lokalnym. Wielkopolska droga do niepodległości łączyła pracę organiczną z gotowością do walki zbrojnej, a sukces powstania zadecydował o kształcie odrodzonej Rzeczypospolitej. Dlatego tak ważne jest wspólne świętowanie pod biało-czerwoną flagą i przekazywanie pamięci o tamtych wydarzeniach następnym pokoleniom Polaków.

Polska odzyskała niepodległość dzięki wytrwałości i ofiarności naszych Rodaków, dzięki pielęgnowaniu narodowego dziedzictwa, trosce o język i kulturę, a także przelanej krwi poległych podczas walk, konających w miejscach zesłania, zmuszonych do emigracji po kolejnych powstaniach. Dziś utrwalamy i rozpowszechniamy pamięć o tamtych wydarzeniach

i ich bohaterskich uczestnikach, wspominamy architektów polskiej niepodległości: Marszałka Józefa Piłsudskiego, Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego, ale naszym największym zadaniem jest wychowanie młodych ludzi w szacunku do wartości, które pozwoliły nam przetrwać pomimo 123 lat niewoli. Dlatego tak ważny jest rządowy Program Wieloletni *Niepodległa*, który wspiera działania o charakterze kulturowym, artystycznym i edukacyjnym zarówno w dużych miastach, jak i niewielkich gminach. Pamiętajmy, że to właśnie pamięć i tradycja poszczególnych regionów tworzą naszą narodową historię. Tegoroczny jubileusz jest dla naszej narodowej wspólnoty świętem wyjątkowym, dlatego razem uczcijmy pamięć o Bohaterach Niepodległości!

Wystawa *Powstanie Wielkopolskie – rozkaz! Dokumenty Powstania Wielkopolskiego* w sposób wyjątkowy, dzięki niezwykle cennym archiwaliom i fotografiom, odstania przed nami codzienność i kulisy zwycięskiego powstania, ukazuje dylematy, przed jakimi stawali jego dowódcy.

Zbigniew Hoffmann
Wojewoda Wielkopolski

Zaprzysiężenie Straży Ludowej byłego zaboru pruskiego, Poznań, plac Wolności, 23 lutego 1919 r.

Program UNESCO *Pamięć Świata* ma na celu przede wszystkim prowadzenie i wspieranie działań służących zachowaniu dziedzictwa dokumentacyjnego, a także zwiększeniu jego dostępności oraz budowaniu świadomości znaczenia zbiorów archiwalnych. W ramach programu powstaje Międzynarodowa Lista Pamięci Świata, która jest spektakularnym instrumentem oddziaływania programu. Oprócz Międzynarodowej Listy tworzone są także rejestry gromadzące obiekty o wyjątkowym znaczeniu dla poszczególnych krajów świata. W 2014 roku w Warszawie została zainaugurowana Polska Lista Krajowa Programu UNESCO *Pamięć Świata*, na którą wpisano jedenaście obiektów.

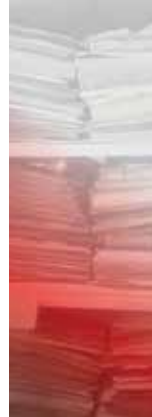
Trzecia edycja Listy Krajowej, której inauguracja odbyła się 28 września 2018 roku w Belwederze, została poświęcona zachowanym świadectwom dążeń niepodległościowych Polaków oraz odradzającego się po 123 latach niewoli państwa polskiego. Dlatego wpisami uhonorowano obiekty, które ukazują całe spektrum tamtych wydarzeń i stanowią unikatowe pomniki polskiego dziedzictwa dokumentacyjnego przechowywanego w instytucjach w kraju i za granicą. Wśród obiektów wyróżnionych przez Komitet Krajowy Programu UNESCO *Pamięć Świata* znalazły się między innymi dokumenty Powstania Wielkopolskiego z zasobów Archiwum Państwowego w Poznaniu oraz Muzeum Historii Miasta Poznania – Oddziału Muzeum Narodowego w Poznaniu.

Komitet, podejmując powyższą decyzję, brał pod uwagę wiele elementów. Jednym z nich była wyjątkowa i unikatowa wartość historyczna oraz poznawcza i emocjonalna tych dokumentów. Zwrócono uwagę przede wszystkim na okoliczność, że Powstanie Wielkopolskie, jako jedno z nielicznych w historii Polski, zakończyło się zwycięstwem i miało decydujący wpływ na treść traktatu pokojowego zawartego 28 czerwca 1919 roku w Wersalu, na którego mocy Wielkopolska i część Pomorza zostały odłączone od Rzeszy i przyznane Polsce. Ważną przesłanką, którą brano pod uwagę, jest także troska o rozpropagowanie wiedzy o dokumentach Powstania Wielkopolskiego, zwłaszcza teraz, gdy rok 2018 został ogłoszony przez Sejm RP Rokiem Powstania Wielkopolskiego.

W tym kontekście należy podkreślić, że inauguracja trzeciej edycji Listy Krajowej programu odbyła się w miejscu symbolicznym dla odrodzonego państwa polskiego, jakim jest Belweder, od listopada 1918 roku pełniący rolę siedziby naczelnika państwa Józefa Piłsudskiego, a w kolejnych latach (do 1926 roku) będący miejscem rezydowania prezydenta odrodzonej Polski. Inną bardzo ważną formą upowszechnienia wiedzy o bezcennych obiektach wpisanych na Listę Krajową są okolicznościowe wystawy.

Cieszę się, że przygotowana została specjalna ekspozycja *Powstanie Wielkopolskie – rozkaz! Dokumenty Powstania Wielkopolskiego ze zbiorów Archiwum Państwowego w Poznaniu i Muzeum Narodowego w Poznaniu*, którą będzie można obejrzeć w holu budynku Sejmu w listopadzie, a następnie w gmachu Wielkopolskiego Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu oraz w wybranych kilkunastu ośrodkach miejskich na terenie Wielkopolski i kraju. Jestem bardzo wdzięczny Panu Markowi Kuchcińskiemu, marszałkowi Sejmu RP za objęcie swym patronatem tej wystawy oraz Panu Zbigniewowi Hoffmanowi, Wojewodzie Wielkopolskiemu, za udzieloną wszechstronną pomoc i okazane wsparcie w pracach nad przygotowaniem i otwarciem tej wystawy z okazji wyjątkowego jubileuszu stulecia wybuchu Powstania Wielkopolskiego oraz wpisania dokumentów związanych z tym wydarzeniem na Listę Krajową UNESCO.

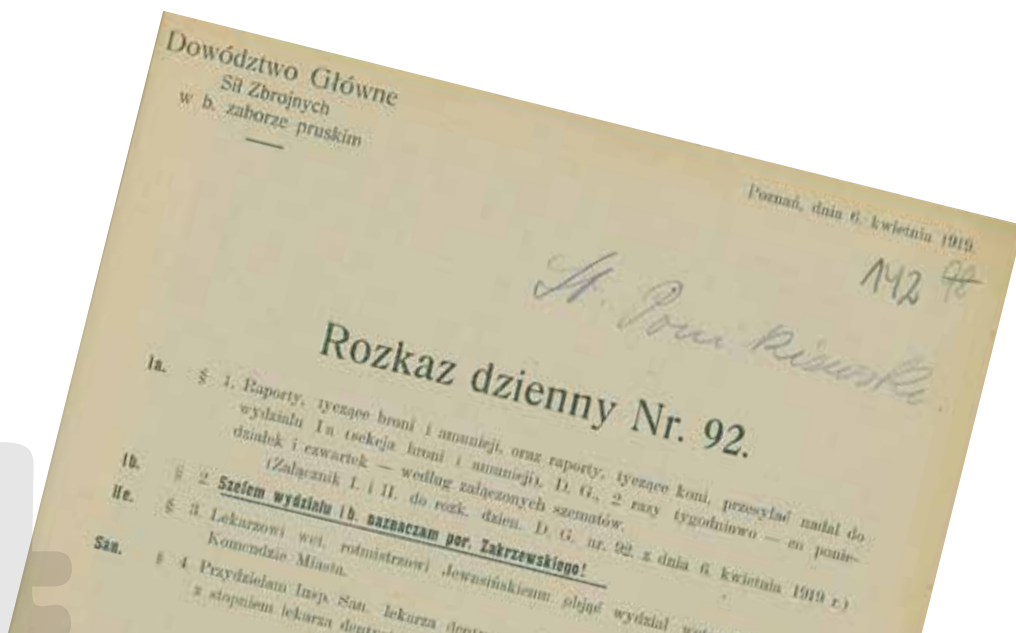
dr Wojciech Woźniak
Naczelnny Dyrektor Archiwów Państwowych
Przewodniczący Komitetu Krajowego
Programu UNESCO Pamięć Świata

Z okazji setnej rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości oraz wybuchu Powstania Wielkopolskiego Archiwum Państwowe w Poznaniu wspólnie z Muzeum Narodowym w Poznaniu wystąpiło o wpisanie dokumentów Powstania Wielkopolskiego na Listę Krajową Programu UNESCO *Pamięć Świata*. Z wielkim zadowoleniem i nieukrywaną radością odebrałem pod koniec lipca 2018 roku informację o zakwalifikowaniu na tę prestiżową listę dokumentów z zasobu Archiwum Państwowego w Poznaniu oraz ze zbiorów Muzeum Historii Miasta Poznania – Oddziału Muzeum Narodowego w Poznaniu.

Archiwum Państwowe w Poznaniu przechowuje między innymi rozkazy dzienne Dowództwa Głównego Sił Zbrojnych w byłym zaborze pruskim z okresu Powstania Wielkopolskiego 27.12.1918–16.02.1919, które wraz z trzema powstaniami śląskimi zdecydowało o przyłączeniu terenów Wielkopolski oraz części Pomorza i Śląska do odradzającego się państwa polskiego. Rozkazy te są częścią zachowanego w niewielkim fragmencie zespołu archiwalnego „Dowództwo Okręgu Generalnego w Poznaniu z lat 1919–1920”. Zawierają informacje o organizacji polskich sił zbrojnych na terenie byłego zaboru pruskiego w czasie, gdy mimo zakończenia pierwszej wojny światowej w listopadzie 1918 roku i klęski wojennej Niemiec oraz powstania niepodległego państwa polskiego na terenie byłych zaborów rosyjskiego i austriackiego, ziemie zaboru pruskiego nadal należały do Rzeszy i były zarządzane przez niemiecką administrację. Archiwalia te są nielicznymi zachowanymi źródłami historycznymi z okresu odzyskiwania przez Polskę niepodległości w latach 1918–1919, gdyż bardzo wiele z nich spłonęło w styczniu 1945 roku wraz z gmachem Archiwum Rzeszy Kraju Warty w Poznaniu.

Muzeum Historii Miasta Poznania Oddział Muzeum Narodowego w Poznaniu ma w swoich zbiorach album z fotografiami autorstwa Kazimierza Gregera z 1919 roku. Zawiera on 183 fotografie w formacie pocztówkowym (8,7 x 13,9 cm) umieszczone na 24 tekturowych kartach. Każde zdjęcie jest sygnowane nazwiskiem fotografa i numerem serii. Greger był jedynym fotografem utrwalającym te przełomowe momenty historyczne, dlatego właśnie album ma unikatową wartość dokumentacyjną.

Fotografie przedstawiają uroczystości na placu Wilhelmowskim (obecnie Wolności), między innymi: mszę polową, przysięgę wielkopolskiego wojska, wręczenie chorągwi, defiladę wojskową z 26 stycznia 1919 roku; przegląd Straży Ludowej przez generała Dowbor-Muśnickiego 23 lutego 1919 roku i przyjazd Misji Koalicyjnej do Poznania 1 marca 1919 roku. Wiele z tych zdjęć ilustruje konkretne wydarzenia historyczne, o których mówią wspomniane rozkazy wojskowe.

Na fotografiach uwiecznione zostały osoby, które odegrały w Powstaniu Wielkopolskim najważniejszą rolę (między innymi generał Józef Dowbor-Muśnicki, pułkownik Daniel Konarzewski, generał Filip Dubiski, pułkownik Juliusz Stachniewicz, pułkownik Julian Lange, ksiądz Stanisław Adamski, ksiądz Tadeusz Dykier, Wojciech Korfanty), oraz wydarzenia, które rozegrały się w Poznaniu w pierwszych tygodniach 1919 roku, w czasie, kiedy decydowały się losy polskiej państwowości. Album ze zdjęciami Kazimierza Gregera został подарowany Muzeum Historii Miasta Poznania w 1987 roku przez Ignacego Mosia, twórcę i wieloletniego kustosa Muzeum Literackiego Henryka Sienkiewicza w Poznaniu. W dniu inauguracji Listy Krajowej oraz przez następne dwa dni wyróżnione obiekty zostały zaprezentowane szerokiej publiczności w Belwederze. Wystawę *Pamięć Polski. Dokumenty Niepodległej* zwiedziło około tysiąca osób.

Wpisanie dokumentów Powstania Wielkopolskiego na Krajową Listę Programu UNESCO *Pamięć Świata* oraz jubileusz setnej rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości i wybuchu Powstania Wielkopolskiego są bardzo dobrym powodem do zorganizowania w holu budynku Sejmu, pod honorowym patronatem Marszałka Sejmu RP, wystawy prezentującej w interesującej formule wybrane rozkazy dzienne Dowództwa Głównego Polskich Sił Zbrojnych w byłym zaborze pruskim oraz wybrane fotografie z albumu Kazimierza Gregera. Jej celem jest ukazanie Powstania Wielkopolskiego jako czynu zbrojnego, który zadecydował o kształcie odrodzonego państwa polskiego.

Wystawa nie powstałaby bez wsparcia i zaangażowania Muzeum Narodowego w Poznaniu oraz TORPOL S.A. z Poznania.

Henryk Krystek
dyrektor Archiwum Państwowego
w Poznaniu

Powstanie Wielkopolskie

Nagle ukazuje się odezwa Komitetu Obywatelskiego. Publiczność ogarnia radosne podniecenie. Odezwę w kilku miejscach odczytują głośno. Brzmia okrzyki »Niech żyje Polska!« [...] Poznań to polskie miasto. Uczucia narodowego nie stłumiły w nim gwałty rządu dawnego” – tak w wydaniu „Dziennika Poznańskiego” z 12 listopada 1918 roku opisali dziennikarze nastroje panujące w mieście. W wyniku klęsk ponoszonych przez Niemców na froncie zachodnim jesienią 1918 roku pojawiła się perspektywa kresu Niemiec cesarskich – uaktywniła ona wielkopolskich

konspiratorów. W listopadzie 1918 roku w Berlinie wybuchła rewolucja, która doprowadziła do upadku cesarza Wilhelma II, w Warszawie po obaleniu caratu odradzało się niepodległe państwo polskie. Rozluźnienie dyscypliny w armii niemieckiej pozwoliło na tworzenie się rad robotników i żołnierzy. 9 listopada swoją Radę Żołnierzy wyłoniła załoga cytadeli poznańskiej. W tej sytuacji postanowiły się ujawnić polskie organizacje działające dotąd w konspiracji: Komitet Obywatelski Miasta Poznania i Centralny Komitet Obywatelski. Należeli

Defilada 1. Pułku Strzelców Konnych Wielkopolskich, Poznań, plac Wolności, 26 stycznia 1919 r.

do nich członkowie głównych partii politycznych i organizacji społecznych działających w mieście. 11 listopada Komitet Obywatelski zmienił nazwę na Radę Ludową, a Centralny Komitet Obywatelski na Naczelną Radę Ludową. Tego samego dnia na ulicach Poznania pojawiła się Straż Obywatelska, przemianowana kilkanaście dni później na Straż Ludową. Stworzyli ją członkowie Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, którzy powołani do armii pruskiej, masowo wracali do Poznania. Usunięto z urzędu nadburmistrza Poznania Ernsta Wilmsa. Na wniosek NRL pierwszym polskim nadburmistrzem został Jarogniew Drwęski. W kwietniu 1919 roku już polska Rada Miasta powierzyła mu stanowisko prezydenta Poznania.

13 listopada Polacy zbrojnie wkroczyli do ratusza, gdzie odbywało się posiedzenie Wydziału Wykonawczego Rady Robotników i Żołnierzy, w którym przeważali Niemcy.

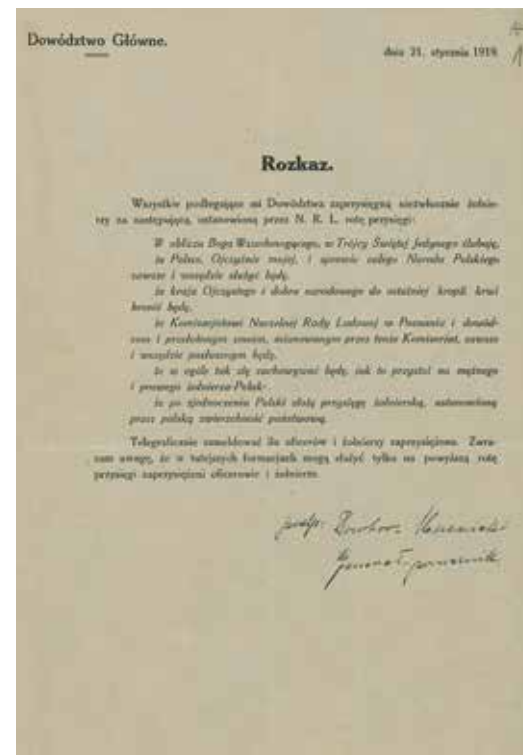
Akcja nazwana „zamachem na ratusz” zakończyła się sukcesem – na miejsce Niemców udało się wprowadzić do Rady czterech Polaków. W ten sposób uzyskano kontrolę nad radami żołnierskimi oddziałów V Korpusu Armii. Zaslugi w tym sukcesie mieli członkowie Polskiej Organizacji Wojskowej zaboru pruskiego. Dzięki „zamachowi na ratusz” mogła powstać Służba Straży i Bezpieczeństwa, w której dominowali Polacy. Wraz ze Strażą Ludową w chwili wybuchu powstania obie formacje liczyły łącznie około pięciu tysięcy ludzi.

14 listopada Komisariat NRL zapowiedział zwołanie do Poznania Polskiego Sejmiku Dzielnicowego, na który zjechać mieli przedstawiciele ze wszystkich ziem zaboru pruskiego. Około 1100 delegatów obradowało od 3 do 5 grudnia. W wyniku tych obrad NRL i jej Komisariat uzyskały pełne uznanie jako jedyna władza zwierzchnia

Polaków w całym zaborze. Delegaci opowiedzieli się też za przyłączeniem ziem zaboru do odradzającej się Polski, ale nie zbrojnie, lecz na drodze politycznej.

27 grudnia przed Bazarem znowu zaczęli się gromadzić Polacy. Zorganizowano przed hotelem pochód około 10 tysięcy polskich dzieci. W odpowiedzi niemiecki pochód ruszył ulicą Zwierzyniecką do centrum miasta w stronę Bazaru. Po drodze cywile i żołnierze zrywali flagi alianckie i polskie. Około godziny 17 w okolicach Bazaru padły strzały. Nie wiadomo, kto zaczął strzelać pierwszy. Wybuchły walki. Polacy opanowali Dworzec Główny i pocztę, a także kilka redut systemu fortyfikacji miasta. Rozpoczęło się też powstanie na prowincji. Toczone walki i usuwano administrację niemiecką w Gnieźnie, Kórniku, Pleszewie, Środzie, Śremie, Kłecku i innych miejscowościach.

28 grudnia Komisariat Naczelnej Rady Ludowej mianował tymczasowo naczelnym dowódcą powstania kapitan Stanisława Taczaka, awansując go na stopień majora. Na początku walk był on dla władz powstańczych idealnym kandydatem na dowódcę – pochodził z Wielkopolski, znał armię niemiecką, do której został powołany na początku wojny, a w listopadzie 1918 roku jako pierwszy oficer Polak z tej armii został przyjęty w Warszawie do Wojska Polskiego z przydziałem do Sztabu Generalnego. Efekt pracy Taczaka jest bezcenny. Stworzył aparat dowódczy oraz podstawy organizacyjne wojsk powstańczych. Jako głównodowodzący utworzył zwarty front walk i utrzymał go. Zadał też o wzmacnianie liczebne polskich oddziałów, rozpoczynając proces przekształcania ich w regularną armię. Naczelna Rada Ludowa dążyła jednak do tego, by dowództwo nad powstaniem objął oficer z wyższym

Generał Józef Dowbor-Muśnicki wręcza sztandar 1. Pułku Strzelców Wielkopolskich generałowi Filipowi Dubiskiemu, Poznań, plac Wolności, 26 stycznia 1919 r.

26 grudnia przyjechał do Poznania Ignacy Jan Paderewski, witany przez tysiące polskich mieszkańców miasta. Zamieszkał w hotelu Bazar. Jeszcze przed północą wygłosił przemówienie do kilkudziesięciotysięcznego tłumu zgromadzonego przed hotelem. „Niech żyje Polska, zgoda, jedność, a Ojczyzna nasza wolna, zjednoczona z naszym polskim wybrzeżem żyć będzie po wsze czasy” – przytaczał następnego dnia słowa Paderewskiego „Kurier Poznański”.

stopniem i większym doświadczeniem bojowym. Naczelnik Państwa Józef Piłsudski zaproponował na to stanowisko generała Józefa Dowbor-Muśnickiego, wcześniej dowódcę I Korpusu Polskiego w Rosji. 16 stycznia 1919 roku generał Dowbor-Muśnicki objął dowództwo nad powstaniem. Dzień później Komisariat NRL wydał rozporządzenie o powołaniu pod broń wszystkich Polaków z roczników 1897–1899. Dotychczasowe oddziały powstańcze połączone w jednolitą organizację wojskową, nadając im nazwy i numery.

Na czym polegał sukces powstania? 16 lutego 1919 roku w Trewirze został przedłożony rozejm Niemiec z państwami ententy. Objął on także front wielkopolski – tym samym armia powstańcza została uznana za wojsko sprzymierzone. Wielkopolanie wyzwolili większość swej ziemi i przekazali ją Polsce. 28 czerwca 1919 roku Niemcy podpisali traktat wersalski. W jego wyniku do Polski wróciły nie tylko tereny zajęte

przez powstańców, ale też ziemie, na których ciągle stacjonowali żołnierze niemieccy: Bydgoszcz, Chodzież, Kępno, Leszno, Nakło, Rawicz i Zbąszyń. Wielkopolanie stworzyli wreszcie silną, prawie stutysięczną siłę zbrojną. Armia powstańcza w ciągu zaledwie kilku miesięcy została przekształcona w dobrze umundurowane i uzbrojone wojsko regularne. Miała własne lotnictwo, pociągi pancerne, samochody, artylerię, służbę zdrowia, szpitale i zaopatrzenie. Samoloty zdobyte przez powstańców 6 stycznia 1919 roku na lotnisku w podpoznańskiej Ławicy umożliwiły stworzenie lotnictwa w odradzającej się Rzeczypospolitej (Polacy przejęli sprzęt wart około 160 milionów marek). Oddziały wielkopolskie walczyły w Małopolsce i na Froncie Litewsko-Białoruskim, przyczyniły się do zwycięstwa nad Ukraińcami w 1919 i bolszewikami w 1920 roku. Pułki wielkopolskie były zdyscyplinowane, dobrze uzbrojone, dobrze dowodzone i doświadczone w boju.

Przed przedstawicielami polskich władz i Komisji Międzysojuszniczej przejeżdżają działą 1. Pułku Artylerii Lekkiej, Poznań, 1 marca 1919 r.

Rozkazy dzienne Dowództwa Głównego

W ciągu kilku dni po nominacji na głównodowodzącego powstania major Taczak zorganizował Dowództwo Główne powstania, opierając się na grupie miejscowych polskich oficerów oraz przybyłych z Warszawy – między innymi na podpułkowniku Julianie Stachewiczu, który został szefem sztabu – i jednym z armii austriackiej. Utworzenie DG umożliwiło przejście lub zlikwidowanie innych ośrodków rozkazodawczych: Komendy Służby Straży i Bezpieczeństwa, Komendy Straży Ludowej i polsko-niemieckiej Komendy Miasta Poznania. Początkowo siedzibą DG był Hotel Royal przy ulicy Święty Marcin nr 38. Komisariat NRL 8 stycznia 1919 roku powiadomił oficjalnie władze pruskie o przejęciu rządów w Poznańskim. Do tego czasu członkowie Sztabu Dowództwa Głównego pracowali w pełnej konspiracji – tak głębokiej, że do hotelu przychodzili wyłącznie w cywilnych ubraniach.

Obaj dowódcy powstania kierowali armią, wydając rozkazy dzienne Dowództwa Głównego – zgodnie z definicją miały one określać tok służby wojskowej na dany dzień. Rozkazy wydawane przez majora Taczaka dotyczyły głównie kwestii związanych z organizacją grup powstańczych w jednolitą armię. Rozkazem z 10 stycznia podzielił Taczak Poznańskie na obwody w celu przeprowadzenia werbunku do oddziałów wojsk polskich

i Straży Ludowej. Dawał też „wskazówki” dowódcom ciągle jeszcze niezależnie bijących się oddziałów: „Atak na miejscowości lub taktycznie ważne punkty należy wprawdzie wykonywać w sposób dla nieprzyjaciela nieprzewidziany, muszą one atoli być dokładnie przemyślane i przygotowane, i należy nawiązać ścisłą łączność z oddziałami sąsiednimi”. Pierwszy głównodowodzący starał się też uporać z problemem braku oficerów w armii (Prusacy niechętnie przyznawali patenty oficerskie Polakom). 11 stycznia Taczak nakazał Dowództwom Okręgów podać do nominacji oficerskiej podoficerów w wieku do 40 lat. Ostatni swój rozkaz dzienny opublikował 13 stycznia, zakazując w nim wydawania ekwipunku wojennego i materiałów wojskowych wysłannikom wojskowym z byłego zaboru rosyjskiego nieposiadającym legitymacji podpisanej przez szefa sztabu DG w Poznaniu.

Natychmiast po objęciu dowództwa nad powstaniem generał Dowbor-Muśnicki zakomunikował o tym w rozkazie z 16 stycznia. Dzień później napisał: „[...] służbę postuszeństwo Narodowi i wzywam Was, Rodacy oficerowie i żołnierze Polacy, do wspólnej pracy na powierzonym każdemu z nas stanowisku. [...] Więc wszyscy społem do pracy; bez wiecowań, czczej gadaniny i kłótni. Chwila jest wielka – tworzy się przy-

161

Dow. Główne

Sił Zbrojnych
w k. zah. prusk.I. Tabela zaprowiantowania Wojsk Polskich
w byłym zaborze pruskim.Tajne!
Tylko do użytku
służbowego.

Nr. biul.	Dzienna racja	Dla żołnierza	Dla jeźdźcy i wierzchowców	Uwagi
1	chleba	750 gr.	500 gr.	a) Dla żołnierza tygodniowo wydawać: 8 razy świeżego mięsa po 200 gr. = 1200 gr. Mięsa nie wydawać w piątki a natomiast surogat w przepisaną ilość. b) Dla wierzchowców i jeźdźców tygodniowo wydawać: 3 razy świeżego mięsa po 150 gr. = 450 gr. W dni niedzielne, poniedziałki, środy, piątki i soboty, wydawać surogat w odpowiedniej ilości w stosunku do porcji zaprowiantowania.
2	mięsa	200 -	150 -	
3	jęczyki twardej	125 gr.	100 gr.	
4	ziemniaków	1500 -	1000 -	
5	soli	20 -	20 -	
6	pieprzu	65 -	65 -	
7	tłuszczu	15 -	10 -	
8	smarow. miodu	75 -	50 -	
9	cebuli	12,5 gr.	12,5 gr.	a) Dla żołnierza: lub 425 gr. marmolady, 2 razy tygodniowo, 50 gr. tłuszczu lub 100 gr. sera, 4 razy tygodniowo. W niedziele przypodają 100 gr. kaszki na kolację. b) Dla wierzchowców i jeźdźców: lub 75 gr. marmolady lub 100 gr. sera. 3 gr. prawdziwej, 12 gr. namiastki kawowej i 15 gr. cukru.
10	octu	2 -	2 -	
11	zieleniny suw.	1 -	1 -	
12	kniki	1 -	1 -	
13	mąki na przyp.	10 -	10 -	
14	kawy 2 porcje	30 -	-	
15	- 1 porcja	-	15 -	
16	papierosów	2 astyki	-	
17	teyli miesięcznie	100 gr.	100 -	

Oficerowie mają prawo otrzymać pełną rację żołnierską lub pełną mk. 4. — dziennie

IV szwadron 1. Pułku Strzelców Konnych Wielkopolskich (przemianowany na 1. Pułk Ułanów Wielkopolskich), Poznań, 26 stycznia 1919 r.

szła Polska i buduje się szczęście przyszłych pokoleń. [...] Nie czas na słowa – czyn jest potrzebny”.

Przed nowym dowódcą stało zadanie kontynuacji tworzenia regularnej armii. W rozkazie dziennym z 23 stycznia zostało opublikowane wydane sześć dni wcześniej rozporządzenie Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej o powołaniu „pod broń” wszystkich Polaków, którzy urodzili się w latach 1897–1899. W rozkazie z 19 stycznia generał rozkazał rozpoczęcie formowania 1. Pułku Strzelców Wielkopolskich w Poznaniu, jego dowódcą mianując pułkownika Daniela Konarzewskiego. 29 stycznia dotychczasowy 1. Pułk Strzelców Konnych Wielkopolskich otrzymał nazwę 1. Pułku Ułanów Wielkopolskich. 22 stycznia ukazał się rozkaz określający wzór umundurowania dla strzelców (piechoty), a 8 lutego rozkaz określający przepisy mundurowe dla kawalerii.

W rozkazie z 21 stycznia opublikowana została rota przysięgi żołnierskiej: „W obliczu Boga Wszechmogącego, w Trójcy Świętej Jedynego ślubuję, że Polsce, Ojczyźnie

1. Pułk Strzelców Wielkopolskich defluje przed przedstawicielami polskich władz i Komisji Międzysojusznicej, Poznań, 1 marca 1919 r.

mojej, i sprawie całego Narodu Polskiego zawsze i wszędzie służyć będę, że kraju Ojczystego i dobra narodowego do ostatniej kropli krwi bronić będę, że Komisariatowi Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu i dowódcom i przełożonym swoim, mianowanym przez Komisariat, zawsze i wszędzie posłuszny będę, że w ogóle tak się zachowywać będę, jak to przystoi na mężnego i prawego żołnierza Polaka, że po zjednoczeniu Polski złożę przysięgę żołnierską, ustanowioną przez polską zwierzchność państwową”. 26 stycznia przysięgę tę złożyli podczas publicznej uroczystości na dzisiejszym placu Wolności w Poznaniu członkowie Dowództwa Głównego Polskich Sił Zbrojnych byłego zaboru pruskiego oraz żołnierze z wybranych jednostek.

Generał Dowbor-Muśnicki nagradzał i propagował wśród żołnierzy postawę bohaterską. W rozkazie z 25 stycznia napisał: „Doszło do mej wiadomości, że Franciszek Sójka z Odolanowa, syn robotnika i członka Rady Ludowej, ciężko ranny w potyczce pod Granowcem, powiedział do żołnierzy [...]”

»Ja już rozmawiam z Moim Bogiem, a wasz obowiązek jest tam« i wskazała ręką w kierunku, gdzie toczyła się walka. Oto piękne słowa godne prawdziwego żołnierza-Polaka [...]». Jednocześnie dowódca powstania dyscyplinował swoich żołnierzy. W rozkazie z 5 lutego pisał: „Zakazuję surowo używania powózek wojskowych do przejazdów po mieście”. 6 lutego rozkazał: „Zakazuję ostrą jazdę po mieście i poza miastem oraz jazdę klusem czy galopem pod górę i z góry”. 2 marca wrócił do sprawy bezpiecznej prędkości: „Szybkość samochodów w obrębie miasta nie powinna przewyższać 20 km na godzinę”. Żołnierze powstańcy często walczyli blisko swego miejsca zamieszkania. To ułatwiało ich rodzinom odwiedziny. Zjawisko to nie uszło uwagi generała Dowbor-Muśnickiego – w rozkazie z 7 marca napisał: „Doszło do mej wiadomości, że na niektórych odcinkach frontu zjawiają się żony i krewne ofice-

rów i żołnierzy [...]. Rozkazuję natychmiast wydalic te panie. Front nie jest miejscem dla spacerów lub idylli rodzinnych”. W trakcie walk przybywało jeńców. Głównodowodzący zajął się ich losem w rozkazie z 25 stycznia: „Zakładników i jeńców należy bez względu na narodowość i wyznanie traktować pod każdym względem po ludzku”. 29 marca ukazał się rozkaz gwarantujący jeńcom i internowanym „możność wysyłania na miesiąc poza obręb kraju zajętego przez Wojska Polskie, jednego listu i trzech pocztówek [...]”. W rozkazie z 31 stycznia Dowbor-Muśnicki ostrzegwał: „Walczyliśmy z bandami Heimatschutzu, a nie z ludnością niemiecką. Żołnierze, którzy na własną rękę dopuszczają się nadużyć, szkodzą naszej świętej sprawie [...]. Sam bezwzględnie karać będę winnych, oddając ich pod sąd wojenny”. Generał dbał o rozwój swoich żołnierzy w ich czasie wolnym. „W dniu 21 kwietnia

Szwadron 1. Pułku Ułanów Wielkopolskich, Poznań, 1 marca 1919 r.

Oficerowie Polskich Sił Zbrojnych byłego zaboru pruskiego odbierają defiladę 1. Pułku Ułanów Wielkopolskich przed budynkiem Dworca Głównego, Poznań, 1 marca 1919 r.

1919 roku urządza się na obszarze całego Księstwa kwestę książek dla żołnierzy” – czytamy w rozkazie z 13 kwietnia. Dzień później ukazał się rozkaz zawiadamiający, że „Dla Wojska i uzbrojonej części Straży Ludowej garnizonu poznańskiego odbędą się bezpłatne przedstawienia kinematograficzne [...] w kinematografie »Teatr Pałacowy« na placu Wolności”. Wiele miejsca w rozkazach dziennych zajmują podziękowania osobom, które wpłacały dobrowolne datki na Wojsko Polskie. Na przykład 28 marca generał napisał: „Otrzymałem na Wojsko Polskie następujące sumy [...]: od p. Witolda Łebińskiego – 22 ruble w srebrze; ppor. Spizewskiego w miejsce wieńca na trumnę zmarłego swego kuzyna w Dreźnie, śp. Mariana Miśkiewiczza – 30 mk [...]. Ofiarodawcom składam w imieniu Naszego Wojska serdeczne podziękowanie”.

Fotografie Kazimierza Gregera

W chwili wybuchu Powstania Wielkopolskiego Kazimierz Greger był wziętym fotografem, a jego zakład fotograficzny znajdujący się przy dzisiejszej ulicy 27 Grudnia od wybuchu wojny chętnie odwiedzali żołnierze jadący na front, by zrobić sobie pamiątkowe zdjęcie. Greger jest dziś uważany za fotografa-dokumentalistę powstania. Jego zdjęcia pokazują wszyst-

kie ważne oficjalne wydarzenia związane z niepodległościowym zrywem Wielkopolan. W czasie powstania swoje zdjęcia publikował w „Przewodniku Katolickim”. W dwudziestoleciu międzywojennym tworzył z nich cykle pocztówek patriotycznych, które z powodzeniem sprzedawał.

Karol Szaladziński

Zaprzysiężenie żołnierzy 1. Pułku Strzelców Wielkopolskich, Poznań, 4 lutego 1919 r.

Patron Honorowy:
Marszałek Sejmiku RP Marek Kuchciński

Organizatorzy:
Wojewoda Wielkopolski, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych,
Archiwum Państwowe w Poznaniu, Muzeum Historii Miasta
Poznania Oddział Muzeum Narodowego w Poznaniu

Kuratorzy:
Zofia Wojciechowska, Magdalena Mrugańska-Banaszak

Koncepcja plastyczna i aranżacja:
Maciej Janowicz

Realizacja:
Wawrzyniec Kozicki

Koncepcja wystawy i koordynacja prac:
Henryk Krystek, Przemysław Terlecki

Wstęp historyczny:
Karol Szaladziński

Przygotowanie wydania katalogu:
CAŁA JASKRAWOŚĆ, www.calajaskrawosc.pl

Projekt graficzny:
Anna Skowrońska, Ideapress

Druk:
SKRS Sp. z o.o.

**Szczególne podziękowania dla TORPOL S.A.
za wsparcie i pomoc przy realizacji wystawy.**

niepodległa

POLSKA
STULECIE ODZYSKANIA
NIEPODLEGŁOŚCI

Marszałek Sejmiku Marek Kuchciński

WOJEWODA WIELKOPOLSKI

Muzeum Narodowe

ARCHIWA
PAŃSTWOWE

ARCHIWUM
PAŃSTWOWE W POZNANIU

torpol

Rozkaz dzienny.

Komisarjat Nacz. Rady Ludowej w Poznaniu mianował mnie Naczelnym Dowódcą Polskich Sił Zbrojnych w całej podległej mu dzielnicy.

Oznajmiając o tem wielkim dla mnie zaszczytzie, służbę posłuszeństwo Narodowi i wzywam Was Rodacy-oficerowie i żołnierze polacy, do wspólnej pracy na powierzonym każdemu z nas stanowisku.

Pamiętajcie, że obecnie Ojczyzna nie Wam nadzwyczajnego ani obiecać ani dać nie może, bo często brakuje niezbędnego. Przeciwnie, widząc w Was obrońców, Ojczyzna teraz tylko żąda od Was poświęcenia, karności, posłuszeństwa, bo tylko przez nie urzeczywistni się marzenie nasze, marzenie ojców i dziadów naszych. —

„Odrodzenie Niepodległej, Zjednoczonej Polski.“

Do Was zwracam się oficerowie! — Zapomnijcie o tej zmurze, która panowała w szeregach armji narodów-ciemiężców, w których nieludzkie obchodzenie się z żołnierzem i pogarda dla niego, były systemem. — Podobne stosunki nie mogą mieć miejsca w szeregach Wojsk polskich. Winniście być nie tylko dowódcami, kierownikami i szafarzami cennej krwi żołnierskiej, ale zawsze też starszymi, kochającymi i troskliwymi braćmi żołnierzy. — Żołnierz polski, który tyle przelał krwi dla cudzej sprawy, teraz, kiedy ma walczyć za swą Ojczyznę, zasługuje na szczególne względy. — Cel wasz więc, oficerowie, przyciągnąć do siebie duszę żołnierską i kierować ją ku urzeczywistnieniu dążeń narodu.

Zwracam się też do Was, podoficerowie wszelkich stopni, z żądaniem, abyście byli starszymi towarzyszami szeregowców, chronili ich od wszelkich złych wpływów, które pociągają za sobą nieobliczalne następstwa. — Osiągajcie to nie przy pomocy brutalności, lecz słowem i dobrem przykładem. —

Więc wszyscy społem do pracy; bez wiecowań, czezej gadaniny i klótni. Chwila jest wielka — tworzy się przyszła Polska i buduje się szczęście przyszłych pokoleń. — O tem nigdy nie zapominajcie!

Nie czas na słowa — czyn jest potrzebny. Wszyscy do szeregów!

Za zgodność:
Szef Sztabu: **Stachiewicz**,
Podpułkownik.

Głównodowodzący:
Dowbor-Muśnicki,
General-porucznik.